

Psikolojik Sağlık Açısından Yetişkin Olma

Becoming Adult from the Perspective of Psychological Health

Nilay Pekel Uludağlı

Öz

Ergenlik döneminden yetişkinliğe geçişte bireylerin, çeşitli rol dönüşümlerini gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Her iki cinsiyet için de yetişkin rollerinin içeriği ve zamanlaması, dünyadaki sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin bir parçası olarak önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Kadınlar daha fazla oranda iş gücüne katılım gösterirken; erkekler de daha fazla oranda aile yaşamı ve çocuk bakımında yer almaya başlamışlardır. Artık çoklu rollere sahip olma her iki cinsiyetin de roller arasında çatışma yaşamasına neden olmakla birlikte; günümüz genç yetişkinleri için halen evli ve çocuk sahibi olma daha iyi psikolojik sağlıkla ilişkili gözükmektedir. Ancak çatışmalı ve mutsuz evliliklerde, evliliğin sağladığı olumlu etkiler ortadan kalkmakta; tam tersine bireyin sağlığı üzerinde bozucu bir rol oynamaktadır. Rollerin içeriğinin yanı sıra zamanlaması da bireylerin psikolojik sağlığı ile ilişkilidir. Rollerin erken üstlenen bireyler, psikolojik sağlık, eş ve aile ilişkileri açısından daha dezavantajlı bir konuma sahipken; rolleri zamanında ve geç üstlenen bireyler, daha iyi psikolojik sağlık ve yaşam koşullarına sahiptirler. Bu gözden geçirme yazısının amacı, günümüz toplumlarında yetişkin rollerini üstlenme ve yetişkin rollerindeki zamanlamanın, bireyin psikolojik sağlığına etkilerinin değerlendirilmesidir.

Anahtar sözcükler: Yetişkin, evlilik, sağlığın sosyal belirleyicileri, ruh sağlığı.

Abstract

In the transition from adolescence to adulthood, individuals are expected to undertake a variety of role transitions. The adult roles and their contents have begun to change for both genders as a part of social, economic and cultural changes in the world. As women began to join to the work force more, men's involvement in family life and childcare increased. Although having multiple roles causes conflict between the roles for both genders nowadays, being married and having children still seem to be related to better psychological health for today's early adults. However, these positive effects of marriage disappear in conflicting and unhappy marriages; and these marriages, on the contrary, damage the health of individuals. In addition to the content, the timing of the roles is also related to the psychological health of individuals. As adults who undertake the roles early have a disadvantaged position in terms of psychological health, marital and family relations, on the other hand, adults who undertake these roles on-time and lately have better psychological health and life conditions. The aim of this review is to assess the effects of undertaking adult roles and its timing on individuals' psychological health in today's societies.

Key words: Adult, marriage, social determinants of health, mental health.

İNSAN YAŞAMI; bireysel yeterlik düzeyinde, sosyal yaşantılarda, toplumsal konum ve görevlerdeki farklılaşmaya bağlı olarak çeşitli dönemlere ayrılmaktadır. Bu farklılaşmalar, bireyin biyolojik yaşının ötesine geçerek, sosyal yaş ayrımlarına neden olmaktadır. Daha ilkel toplumlarda insan yaşamı çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık gibi daha genel olarak dönemlere ayrılırken (Neugarten ve Neugarten 1986), modern toplumlarda ve bilim dünyasında ise insan yaşamı sosyal yaşantılardaki farklılaşmaya bağlı olarak daha fazla döneme ayrılmaktadır. Günümüz bilim insanları, yetişkinlik dönemini en temelde genç, orta ve ileri yetişkinlik olmak üzere üç döneme ayırarak incelemektedirler. Yirmili, 30'lu yaşlar, genç yetişkinlik dönemi olarak tanımlanırken; 40'lı ve 50'li yaşlar, orta yetişkinlik dönemi; 60'lar ve sonrası ise ileri yetişkinlik dönemi olarak adlandırılmaktadır (Santrock 2011, Boyd ve Bee 2015). Bu dönemlerden genç yetişkinlik dönemi son yıllarda araştırmacıların daha fazla dikkatini çekmekte, yetişkinliğe geçişin nasıl gerçekleştiği özellikle "beliren yetişkinlik" kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır (Arnett 2001, Cote ve Bynner, 2008). Bununla birlikte araştırmacıların ilgisini çeken diğer bir konu, yetişkin rollerinde zamanlamadır. Yetişkin rollerine geçişteki zamanlamanın, bireyin psikolojik sağlığına etkileri hem geçmiş yıllarda (Neugarten ve ark. 1965, Helson ve ark. 1984, Rook ve ark. 1989), hem de 2000'li yıllar sonrasında araştırmacıların ilgisini çekmiştir (ör. Amuedo-Dorantes ve Kimmel, 2005, Umberson ve ark. 2010, Casad ve ark. 2012). Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise beliren yetişkinlik konusunda çalışmalar yavaş yavaş artış göstermekle birlikte (ör. Eryılmaz ve Ercan 2010, Eryılmaz ve Atak 2011, Atak ve ark. 2016), bilindiği kadarıyla özellikle 2000'li yıllar sonrasında değişen tarihsel, sosyal ve kültürel değerler çerçevesinde yetişkin rollerindeki zamanlamaya ilişkin çalışmalar sınırlıdır ve bu çalışmalardan da ancak birkaçında yetişkin rollerinde zamanlama ile psikolojik sağlık arasındaki ilişki ele alınmıştır (Özel 1997, Tezcan ve Coşkun 2004, Özyurt ve Devci 2010, Aydemir 2011, Arı 2012, Soyly ve Ayaz 2013, Karacan 2014). Bu gözden geçirme yazısında ise bu rolleri yerine getirip, getirmemenin ve yetişkin rollerindeki zamanlamanın, bireyin psikolojik sağlığına etkileri ilgili literatür kapsamında tartışılacaktır.

Bireylerin kendi yaşam süreçlerinde, yetişkin olabilmeleri için 10'lu yaşlardan sonra çeşitli rol dönüşümleri geçirmeleri beklenmektedir (Gauthier 2007). Ancak bireyde gelişimsel bir değişiklik olup, olmadığını açıklayan yaştan ziyade sosyal davranışlardaki değişikliklerdir (Goldberg 2014). Yirmili yaşların başında ya da ortasındaki sosyal davranışlardaki bu değişiklikler, daha çok kendini, hayatla ilgili daha fazla sorumluluk ve karar alma, toplumsal beklenti ve kurallara uyma ile göstermekte ve giderek bireylerin ergenlikten çıkarak, yetişkinliğe ulaşmalarında belirleyici rol oynamaktadır (Arnett 2001, Gauthier 2007). Özellikle evlenme ve çocuk sahibi olma, hemen hemen tüm toplumlarda bireylerin yetişkin olarak algılanmalarına neden olan önemli sosyal rol dönüşümleridir (Arnett 2001).

Birey, kendi ailesi, arkadaş grubu, popüler medya, sosyal medya gibi toplumun birçok birimi aracılığıyla sık sık rol dönüşümlerine ilişkin sosyal baskıya maruz kalmaktadır (Goldberg 2014). Rol dönüşümleri toplumsal olarak beklendiği gibi, bireyin kendisi de bu sosyal görevleri yerine getirmeyi istemektedir. Neugarten (1979) bu süreci "sosyal saat" olarak tanımlamaktadır. Sosyal saat, bireyin evlenmek, çocuk yapmak veya kendilerine bir kariyer kurmak gibi yaşam görevlerini yerine getirmesi beklenen zaman dilimidir. Bu zaman dilimleri her toplumun kendi değer ve normlarına göre belirlenir. Bireyler, toplumdaki diğer bireyler ve arkadaşlarıyla kendilerini karşılaştırarak, toplum-

sal beklentileri karşılayıp karşılamadıklarını değerlendirirler. Bu değerlendirme, yaşam görevlerindeki zamanlamaya ya da gecikmeye bağlı olarak, kendilerini başarılı ya da başarısız görmelerine ve diğerlerinin bu durumu olumsuz değerlendireceğini düşünmeye neden olabilmektedir (Neugarten ve Neugarten 1986, Goldberg 2014). Billari ve arkadaşları (2011) farklı ülkelerde yaptıkları çalışmada, sosyal rollere ilişkin yaş sınırları konusunda bireylerin algılarını değerlendirmişler; sosyal rollere ilişkin baskıyı, erkeklerden çok kadınların hissettiğini belirtmişlerdir.

Geçmiş yıllardan günümüze yetişkinliğe geçişin zamanlaması ve tanımlaması giderek değişmiştir (Gauthier 2007). 1960'lı ve 1970'li yıllarda yapılan çalışmalar, yetişkin rollerindeki doğru zamanlamaya dair bireylerin algılarının, günümüzdekinden daha erken olduğunu gösterirken; yaşam olaylarında gecikmenin ise krize neden olabileceği öne sürülmüştür. Krizin ortaya çıkmasının birincil nedeni, toplumsal beklentiler temelinde kendini diğerleriyle karşılaştırarak, başarısız algılamadır (Neugarten ve ark. 1965, Neugarten 1979). Kadınların 1960'lı yıllardan itibaren giderek daha fazla oranda iş gücüne katılımı, aile yapısındaki değişimler ve uzun ömürlülüğün artması gibi nedenler, yaşam olaylarının zamanlamasında değişikliğe neden olmuştur. Özellikle, kadınların eğitim seviyelerinin ve iş gücüne katılmalarının artmasının bir sonucu olarak, dünyada birçok ülkede doğurganlık oranlarında düşüş, evlilik ve ilk doğum yaşında yükselme görülmeye başlanmıştır. Kadınlar artık hem kariyerlerinde yükselmek istemekte, hem de çocuk sahibi olmak istemektedirler (Neugarten ve Neugarten, 1986, East-West Center 2002, Peake ve Harris 2002, Amuedo-Dorantes ve Kimmel 2005). Günümüzde pek çok kadın, iş yaşantısının talepleri ile etkili bir şekilde başa çıkarak, kariyerlerinde iyi noktalara gelebilmek amacıyla hem çocuk sahibi olmayı ertelemek durumunda kalmakta (Amuedo-Dorantes ve Kimmel 2005), hem de ev ve iş yaşantısı arasındaki çatışmalardan dolayı daha az sayıda çocuk sahibi olmak istemektedir (Akça ve Ela 2012). Ancak eşlerinin çocuk bakımına katılmaları ve bu rolden memnun olmaları durumunda, kadınlar daha fazla sayıda çocuk sahibi olmak istemektedirler (Neyer ve ark. 2013).

Sosyal rollerdeki evrilme sadece kadınlar için değil, erkekler için de olmuş; özellikle 1980'li yıllardan itibaren babalık temsili değişmeye başlamıştır. Ekonomik yapıdaki değişimlerle işsizlik oranları artarken, düşük maaş politikalarının sürdürülmesi, babaların "eve ekmeğe getiren" rollerini zayıflatmış (Settersten ve Cancel-Tirado 2010); buna paralel kadınların eğitim seviyesinin artması ve iş dünyasında daha fazla yer almaları ile artık geleneksel, eve ekmeğe getiren baba figürü yerine daha az otoriter, çocuklarıyla daha fazla ilgilenen, bakım veren babalık rolü sosyal yaşamda yerini almaya başlamıştır (Lamb 2000, Hoffnung 2004, Goldberg 2014). Bu kapsamda zaman içinde geleneksel rollerin dışına çıkarak, kadınlar ev dışında daha fazla rol almaya başlarken; erkeklerden evin geçiminin yanı sıra çocuk bakımına da katılmaları ve ev içinde daha fazla rol almaya başlamaları beklenmektedir (Settersten ve Cancel-Tirado 2010). Yapılan araştırmalar kadının halen çocuk bakımında birincil role sahip olduğunu ve bu görev için daha fazla zaman geçirdiğini göstermekle birlikte (Wilson ve Prior 2011, Lang ve ark. 2014); erkeklerin özellikle son otuz yılda çocuklarıyla geçirdikleri süre giderek artış göstermiştir (Bianchi ve Milkie 2010). Kadınlar ev ve iş rollerini dengelemeye çalışırken, aynı çaba erkekler için de söz konusu olmuştur (Goldberg 2014).

Çok sayıda ülkede yapılan çalışmalar, dünyada hem evlilik (Horwitz ve ark. 1996, Retherford ve ark. 2001, Amin ve Al-Bassusi 2004, UNECE 2015) hem de doğurganlık yaşının giderek yükseldiğine işaret etmektedir (Benzies ve ark. 2006, Isen ve Steven-

son 2010, Brand ve Davis 2011). Benzer şekilde Türkiye’de de evlilik yaşı yükselirken (TUİK 2006, 2014); halen en fazla doğum hızı 25-29 yaşları arasında görülmekle birlikte, 30-34 yaşları arasında gerçekleşen doğum oranlarında ise diğer yıllara göre % 25 oranında artış olduğu rapor edilmiştir (TUİK 2013). Çocuk sahibi olmanın ertelenmesi, evliliğin de ertelenmesi ile ilişkilidir. Bireyler artık çocuk sahibi olmak istediklerinde evlenmeyi tercih etmektedirler (Lightbody 2011). Geçmiş yıllardaki daha belirgin ve bireyler arasında daha güçlü ortak görüş içeren ideal evlenme ve ebeveyn olma yaşı (Neugarten ve ark. 1965), günümüzde bireyler arasında daha fazla farklılık göstermekle birlikte, giderek yükseliyor gibi gözükmektedir (Benzies ve ark. 2006, Brand ve Davis 2011). Aynı zamanda bu sosyal değişimin bir parçası olarak birçok ergen, geçmişe göre üzerinde daha az sosyal baskı hissetmekte; yetişkin rollerini üstlenmeyi ertelemektedir (Arnett 2000, Benzies ve ark. 2006). Bu kapsamda birincil yetişkin rolleri olarak evlenmek ve çocuk sahibi olmak bireyin yaşamını nasıl etkilemektedir? Bu rollerdeki zamanlama, bireyin psikolojik sağlığı ile ilişkili midir? Aşağıda sırasıyla bu sorular, ilgili literatür kapsamında tartışılacaktır.

Evlenmek ya da Evlenmemek Bireyi Nasıl Etkiler?

Toplumsal açıdan beklenen bir yetişkin rolü olarak evlenmek bireyin yaşantısını nasıl etkilemektedir? Araştırmalar, evliliğin çeşitli açılardan bireylerin yaşamındaki yararlı sonuçlarla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Evli bireylerin, evli olmayanlara göre daha iyi psikolojik sağlık (Kendig ve ark. 2007), daha iyi fiziksel sağlık (Wilson ve Oswald 2005, Kendig ve ark. 2007, Niedhammer ve ark. 2013), uzun ömürlülük (Waite ve Lehrer 2003, Wilson ve Oswald 2005), daha yüksek iyilik hali (Soons ve Liefbroer 2008), daha yüksek mutluluk düzeyi (Myers ve Diener 1995, Vanassche ve ark. 2013), daha yüksek yaşam doyumu (McQuillan ve ark. 2007), daha mutlu cinsel yaşam (Waite ve Lehrer 2003), daha az riskli davranışlar (Waite 1995), daha yüksek benlik saygısı (Elliott 1996) ve daha iyi ekonomik koşullara sahip oldukları rapor edilmiştir (Waite ve Lehrer 2003). Aynı zamanda Mazur ve Michalek (1998) evli erkeklerin, daha az saldırganlık düzeyi açısından önemli bir hormonal gösterge olarak daha düşük testesteron düzeyine sahip olduğunu belirtirken, yapılan diğer çalışmalarda da evli bireylerin, evli olmayan bireylere suça karışmalarının daha az olası olduğu bulunmuştur (Sampson ve ark. 2006, King ve ark. 2007).

Evliliğin sağladığı bu çok sayıda yararın temelinde psikolojik ve sosyal destek mekanizmaları rol oynuyor gibi gözükmektedir. Evlilik, kişinin başkaları tarafından önemsenme ve değer görme konusundaki ihtiyaçlarını gidermede önemli bir duygusal destek sağlamaktadır. Evli bireyler, kendisinininkinin yanı sıra eşinin aile ve arkadaş ağına da sahip oldukları için daha fazla sosyal desteğe ulaşabilmektedirler. Tüm bunların yanı sıra evliliğin, bireylere daha sağlıklı davranışlar göstermeleri konusunda benlik kontrolü sağlaması, yaşamın bir anlamlı olduğu duygusu vermesi, daha düzenli bir yaşam sürdürmeyi ve başkalarına karşı sorumluluk hissetmeyi sağlaması ve stresli durumlarda eşin sosyal desteğine sahip olunması gibi nedenlerle hem fiziksel hem psikolojik sağlık üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır (Waite 1995, Elliott 1996, Waite ve Lehrer 2003, Hawkins ve Booth 2005). Aynı zamanda kadınlar, eşlerinin daha sağlıklı yaşamları konusunda, onları kontrol edici bir görev üstlenebilmektedirler (Umberson 1992). Bazı araştırmacılar ise evli insanların, evli olmayan insanlara göre daha mutlu oldukları görüşüne karşı çıkmakta, mutlu insanların evlenmeyi daha fazla tercih ettiklerini ve daha

mutlu insanların da eş olarak seçilmelerinin daha olası olduğunu ileri sürmektedirler (Mastekaasa 1992, Stutzer ve Frey 2005).

Evliliğin olumlu etkileri ileri yaşta da sürmektedir. Evli yaşlı bireyler, diğer yaşlılara göre fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan daha avantajlı bulunmuştur (Kalogirou ve Murphy 2006). Evli bireyler, daha düşük depresyona sahiplerken (Bisschop ve ark. 2004), kanser gibi kronik hastalıklarla daha iyi başa çıkmaktadırlar (Kravdal ve Syse 2011). Evli olmayan yaşlı erkekler, evli olmayan yaşlı kadınlara göre daha fazla yalnızlık rapor ederken (Pinquart 2003), eğitim düzeyi, yalnızlık konusunda koruyucu rol oynamaktadır. Yüksek eğitim düzeyine sahip olan, bekar yaşlı bireyler daha az yalnızlık ve stres düzeyine sahiplerdir (Bishop ve Martin 2007).

Evliliğin yaşam boyu olumlu etkilerinin yanı sıra birçok ülkede yapılan çalışmalar, yaşam boyu evlenmeyen bireylerin sayısının geçmiş yıllara göre arttığını göstermektedir (Zuanna ve ark. 1998, Retherford ve ark. 2001, Jones 2012). Kariyerine devam etmek isteme, çalışma koşullarının esnek olmaması, evliliğin getirdiği mali yüksek nedeniyle ekonomik olarak hazır olmama, boşanma oranlarının artması gibi nedenler bireylerin evlenmek istememeleri ya da evlenmeyi ertelemelerinin önemli nedenlerindendir (Retherford ve ark. 2001, Jones 2012). Yapılan çalışmalarda hiç evlenmemiş kişilerin, evli kişilere göre daha yüksek depresyona (Strine ve ark. 2008a, 2008b), anksiyeteye (Strine ve ark. 2008b) ve yalnızlığa (Peters ve Liefbroer 1997) sahip oldukları bulunmuştur. Hiç evlenmemiş kişilerle, boşanmış, ayrılmış ya da dul kişiler karşılaştırıldıklarında, bazı çalışmalarda aralarında bir fark bulunmazken (Strine ve ark. 2008a, 2008b), diğer çalışmalarda, hiç evlenmemiş kişilerin daha düşük yalnızlığa (Peters ve Liefbroer 1997) ve daha düşük depresyona (Copeland ve ark. 2004) sahip oldukları bulunmuştur.

Evlilik Her Zaman Olumlu Sonuçlarla İlişkili midir?

Çok sayıda araştırma, evliliğin, bireyler için yararlı sonuçları olduğunu ortaya koymakla birlikte, bazı araştırmacılar ise evli olup olmamanın ötesinde, nasıl bir evliliğe sahip olunduğunun önemine işaret etmektedir. Sık sık çatışma yaşanan, mutsuz bir evliliğe sahip olma, bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik sağlığını olumsuz etkilemektedir (Hawkins ve Booth 2005, Fan ve ark. 2015). Williams (2003) evli bireylerin; boşanmış, dul ve hiç evlenmemiş bireylere göre daha yüksek iyilik haline sahip olduklarını; ancak bu avantajın mutlu evlilikler için geçerli olduğunu, evli olmayan bireylerin, mutsuz evliliğe sahip olan bireylere göre iyilik hallerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Mutsuz evliliklerin olumsuz etkisi kadınlar için daha fazla gözükmektedir. Düşük evlilik doyumuna sahip olan kadınlar, aynı durumdaki erkeklerle karşılaştırıldıklarında, kadınlar daha fazla fiziksel ve psikolojik sağlık problemlerine sahiplerdir (Levenson ve ark. 1993).

Bazı araştırmacılar ise evliliğin yararını cinsiyetler arası farklılıklar açısından incelemişlerdir. Cinsiyet açısından bakıldığında, kadın ve erkeklerin iyilik hali üzerinde evliliğin etkisinin eşit olduğuna dair bulgular bulunmakla birlikte (Williams 2003), bazı araştırmacılar evliliğin özellikle erkeklerde daha olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu rapor etmiştir (Niedhammer ve ark. 2013). Chipperfield ve Havens (2001) ise ileri yetişkinlik dönemindeki bireylerle yaptıkları yedi yıllık boylamsal çalışmada, çiftlerin yaşam doyumlarını karşılaştırmışlar; erkeklerin yaşam doyumları artarken, kadınların düşüğünü belirtmişlerdir. Eş kaybı durumunda her iki cinsiyetin de yaşam doyumu düşerken, bu düşme erkeklerde daha fazladır. Eğer bu süreçte yeni bir eş bulurlarsa

erkeklerin yaşam doyumu artarken, kadınlar için aynı sonuç bulunmamıştır. Evliliğin erkeklerle göre kadınlarda daha olumsuz sonuçlarla ilişkili olması, kadınların anne, eş, çalışan gibi birden fazla rolü aynı anda üstlenmelerinden kaynaklanması olasıdır. Aşırı rol yüklemesi, kadınlar için zorlayıcı olabilmekte ve daha fazla duygusal problem yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle birden fazla role sahip olan evli kadınlar, evli erkeklerle göre iyilik hali açısından daha dezavantajlı durumdadır (O'Laughlin ve Biscoff 2005, Glynn ve ark. 2009). Eş rolünün yanı sıra çalışan ve ebeveyn rolüne sahip olan kadınlarda, erkeklerle göre depresyon ve anksiyete düzeyi daha yüksektir (Rosenfeld 1989). Ancak çoklu role sahip olma, orta yetişkinlikte avantaja dönüşüyor gibi gözükmektedir. Çoklu role sahip olan orta yetişkinler, daha iyi fiziksel sağlığa sahiptirler (Moen ve ark. 1992, McMunn ve ark. 2006).

Evlilik yaşantısının kalitesi, ebeveynlik yaşantısının kalitesi ile de ilişkilidir (Durrett ve ark. 1986, Coiro ve Emery 1998). Evlilikteki mutluluk düzeyi arttıkça, ebeveynlik doyumu da artmaktadır (Rogers ve White 1998). Tam tersine evlilikteki gerilim, annenin ebeveynliğine bakışını ve ebeveynlik rolüyle başa çıkmasını olumsuz olarak etkilemektedir. Zor kişilik yapısına sahip bir eşe sahip olma, daha olumsuz ebeveynlik yaşantısı ile ilişkilirken, aktif ve katılımcı eşe sahip olma, ebeveynlik yaşantısını olumlu olarak etkilemektedir (Paris 1998). Bununla birlikte evlilikteki doyumun, ebeveyn doyumunu ile ilişkisi kadınlara göre erkekler için daha güçlüdür (Coiro ve Emery 1998, Rogers ve White 1998).

Çocuk Sahibi Olmak Bireyi Nasıl Etkiler?

Evliliğin ardından yetişkinliğe geçişte önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen diğer bir rol değişikliği çocuk sahibi olmadır (Arnett 2001). Evlilikle ilişkili araştırma sonuçlarına benzer şekilde araştırmalar, çocuk sahibi olmanın olumlu etkilerine ilişkin sonuçlar ortaya koymuştur. Çocuğu olan bireyler, olmayanlara göre daha iyi fiziksel ve psikolojik sağlığa sahiptirler. Çocuğu olan kadınların, olmayan kadınlara göre daha az yaşam stresine, daha az sağlık problemlerine (McDonough ve ark. 2002), daha yüksek yaşam doyumuna (McQuillan ve ark. 2007), daha yüksek yalnızlığa ve daha düşük depresyona (Koropecykj-Cox 2002) sahiptirler; çocuğu olan babaların da olmayan babalara göre daha iyi psikolojik sağlığa sahip oldukları bulunmuştur (Helbig ve ark. 2006). Bu durumun ebeveyn olduktan sonra daha sorumlu davranışlar göstermek zorunda hissetme ile ilişkili olması olasıdır. Erkekler, baba olduktan sonra genel olarak daha olgun ve sorumluluk sahibi olmakta; daha az risk almaktadırlar (Settersten ve Cancel-Tirado 2010). Birçok baba hem doğum öncesinde hem de doğum sonrasında sigara içme, aşırı alkol kullanımı, tehlikeli sporlara katılma gibi riskli davranışlarını azaltmakta (Settersten ve Cancel-Tirado 2010), doğum sonrasında daha temkinli hale gelmektedirler (Goldberg 2014). Bu olumlu etki ileri yaşlarda da sürmekte; yetişkin çocuğu olan yaşlı bireyler, çocuğu olmayan yaşlı bireylerle karşılaştıklarında daha az sağlıklarını olumsuz etkileyecek davranışlara sahiptirler. Yetişkin çocukların, ebeveynlerinin sağlıklarını izleyerek sosyal kontrol sağlamaları da olasıdır (Kendig ve ark. 2007). Çocuğu olan ve olmayan bireyler orta ve ileri yaşta karşılaştırıldıklarında, çocuğu olan kadınlar, olmayan kadınlara göre daha yüksek yaşam doyumu ve benlik saygısına sahiptirlerken; depresyon ve yalnızlık açısından fark bulunmamıştır. Erkekler açısından ise tüm değişkenler açısından çocuğu olan ve olmayan bireyler arasında fark bulunmamıştır (Hansen

ve ark. 2009). Helbig ve arkadaşları (2006) ise ebeveyn olmanın bireyin yaşamındaki olumlu etkilerinin, erkeklere göre kadınlar için daha güçlü olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu bulgularla birlikte ebeveyn olmanın bireyin yaşamına etkileri konusunda araştırma bulguları her zaman tutarlı değildir. Bazı araştırmacılar tam tersine ebeveyn olmanın iyilik hali ile olumsuz olarak ilişkili olduğunu belirtmişlerdir (ör. Elliott 1996, Nomaguchi ve ark. 2005). Çocuk sahibi olma bireyin yaşam tarzı, dünyaya bakışı, partneri ile ilişkisi ve sosyal yaşamında önemli değişikliklere neden olduğu için çoğu birey bu yeni yaşantılara uyum sağlamakta zorluk çekmektedir. Doğumun ardından ebeveynler yaşam düzeninin radikal bir biçimde değişmesi, özgürlüğün kısıtlanması, partnerle ilişkinin ve cinsel yaşamın sekteye uğraması nedeniyle uyum sorunları yaşayabilmektedirler (Genesoni ve Tallandini 2009). Çocuğun aileye katılmasının ardından eşlerin evlilik doyumu düşmekte, birlikte ortak aktivitelere katılma ve olumlu etkileşimlerde bulunma olasılığı azalmaktadır (MacDermid ve ark. 1990). Çocuğun aile katılımı ile beraber çocuğun bakımı ve onunla ilgilenme nedeniyle bireyin iş yükü artmakta, yaşamın diğer alanları için birey daha az zamana sahip olmakta ve roller arasında çatışma yaşayabilmektedir. Aynı zamanda çocuğun giderlerinin karşılanması da ekonomik yükü arttırmaktadır. Tüm bu koşullar, çocuklu bireylerin daha fazla stres yaşamasına neden olabilmektedir (McLanahan ve Adams 1987, Ross ve ark. 1990, Elliot 1996). Aynı zamanda bireyler, ev, çocuk ya da iş sorumlulukları nedeniyle kendilerine yeterince zaman ayıramadıklarını düşünmekte, yaşam doyumları düşmektedir. Kendine yeterince zaman ayıramamanın yaşam doyumunu olumsuz etkilemesi kadınlara göre erkekler için daha güçlüdür (Nomaguchi ve ark. 2005). Babaların bu yeni role adapte olmaları ve doyum almalarında, diğer yaşam alanlarındaki yaşantılarını sürdürebilmeleri önemli gözükmektedir. McVeigh ve arkadaşları (2002), babaların, sosyal ve toplumsal aktivitelere katılabilmelerinin ve iş performansını koruyabilmelerinin, babalık rolünden alınan doyumla olumlu olarak ilişkili olduğunu rapor etmişlerdir. Vanassche ve arkadaşları (2013) ise çocuk sahibi olmanın mutluluk düzeyi ve aile hayatından memnun olma ile ilişkili olmadığını belirtmişler; bu durumu, ebeveyn olmanın olası olumlu ve olumsuz etkilerinin birbirlerini dengelemiş olabileceği ile açıklamışlardır.

Ebeveyn olma özellikle çalışan anne-babaları daha fazla zorlayabilmektedir. Çoğu ebeveyn, ev ve iş yaşantıları arasında çatışma yaşamaktadır. Yaşanan çatışmalar annenin iyilik halini olumsuz etkilediği gibi evlilik doyumuna ve ebeveynlik kalitesine de zarar vermektedir (Aycan ve Eskin 2005). Ev ve işyeri arasında yaşanan çatışmalar annenin iş performansını da olumsuz etkilemekte, tükenmişlik yaşamasına neden olmaktadır. Anneler rol çatışmasıyla başa çıkabilmek için daha az saat çalışmak ya da işten ayrılmak durumunda kalmaktadırlar (Bianchi ve Milkie 2010). Çocuğun hastalanması gibi durumlarda rol çatışması yaşamak kaçınılmaz olmakla birlikte bazı anneler, bu durumu daha fazla yaşamaktadırlar (Goldberg 2014). Özellikle daha uzun saat çalışan anneler daha fazla ev ve iş çatışması yaşarken; evlilik ilişkileri daha fazla zarar görmektedir (Rogers 1996). Aynı zamanda küçük çocuğu olan kadınlar daha fazla iş ve ev yaşantısı arasında çatışma yaşamakta; buna karşın ev işlerine ilişkin yardım alma, daha az çatışma yaşamalarına yardımcı olmaktadır (Jansen ve ark. 2003). Çalışan anneler çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmede başarısız olduklarını düşünerek hem suçluluk duygusuyla hem de aynı anda çocukları, eşleri, anne-babaları, arkadaşları, iş arkadaşlarından gelen taleplerle başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Elvin-Nowak 1999). Bu çok yönelimli hayat nedeniyle çocuğuyla yetersiz zaman geçirdiğini düşünen annelerin

yaşam doyumlarının daha düşük olduğu görülürken; babalar için ise böyle bir ilişki bulunmamıştır (Nomaguchi ve ark. 2005).

Buna karşın babalar da anneler gibi rol çatışması yaşamakta; doğumun ardından yeni babalık rolünün getirdiği gereklilikleri yerine getirmek, yeni benlik imajlarına alışmak için çabalar; aynı zamanda hem kişisel ihtiyaçları hem de iş yaşamının talepleriyle başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Genesoni ve Tallandini 2009). Ev ve iş yaşamı arasındaki çatışmalar babaların da iyilik haline ve aile yaşamına zarar vermektedir (Aycan ve Eskin 2005). İş arkadaşları ya da amirle olumsuz ilişkiler daha fazla çatışma yaşama ile ilişkilirken; tam tersine onların sosyal desteğine sahip olma, daha az çatışma yaşamaya yardımcı olmaktadır (Jansen ve ark. 2003, Aycan ve Eskin 2005). Aynı zamanda doğum öncesinde depresif duyu duruma sahip olan babaların, doğum sonrasında rol çatışması yaşamaması daha olasıdır (Goldberg 2014).

Ebeveynlik yaşantısına ilişkin zorluklar sadece rol çatışmasından kaynaklanmamakta; ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin niteliği ve çocuğun çeşitli özellikleri, ebeveyn olmanın bireyin yaşantısı üzerindeki sonuçlarını değiştirmektedir. Ebeveynin çocuğuyla ilişkisinin kalitesi, ebeveynin psikolojik sağlığı ile olumlu olarak ilişkilidir (Umberson ve ark. 2010). Benzer etki daha sonraki yıllar için de bulunmuştur. Çocuklarıyla olumsuz bir ilişkiye sahip olan orta ve ileri yetişkinlik dönemindeki bireyler, daha düşük iyilik haline, daha yüksek depresyon ve yalnızlık düzeyine sahiplerdir (Koropecjy-Cox 2002). Aynı zamanda çocuğun çeşitli özellikleri de ebeveynin iyilik haline etki etmektedir. Özellikle çocuğun yaşının küçük olması, ebeveynlerin psikolojik sağlığını olumsuz olarak etkilemektedir (Evenson ve Simon 2005). Küçük çocuğun bakımına ilişkin sorumluluklar, bu nedenle daha fazla zaman baskısı hissetme ve ev ile iş yaşamı arasında kalma, aynı zamanda eşle, çocuğa yaklaşım, bakım konusunda anlaşmazlıklar yaşama, küçük çocuğa sahip ebeveynlerin yaşamını daha fazla zorlaştırabilmektedir (Umberson ve ark. 2010). Onüç yaşından küçük çocuğa sahip olan bireylerin evlilik doyumu, çocuğu olmayan bireylere göre daha düşüktür (Orbuch ve ark. 1996). Çocuğun bir başka özelliği olarak davranış problemlerine sahip olması da annenin hem fiziksel sağlığını (Eisenhower ve ark. 2013) hem psikolojik sağlığını (Mash ve Johnston 1983, Huhtala ve ark. 2014) tehdit etmektedir. Bagner ve arkadaşları (2013) ise ebeveynin depresyonunun ve çocuğun davranış problemlerinin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini belirtmişlerdir.

Ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişki ve çocuğun çeşitli özelliklerinin yanı sıra ebeveynin çeşitli sosyodemografik özellikleri de iyilik halleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Annenin bekar olması da psikolojik sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bekar anneler, evli annelere göre daha fazla depresyon ve strese sahiplerdir (Cairney ve ark. 2003). Tek başına ebeveynlik görevi yürüten anneler, normalde iki ebeveyn kaldıracağı mali, psikolojik ve fiziksel sorumlulukları tek başlarına yerine getirmek zorunda kalmakta; özellikle de yeterli mali ve psikolojik desteğe sahip olmamaları durumunda hem kendileri hem de çocuklarıyla ilgili daha fazla sorun yaşamaktadırlar (Jenkins 1995). Ekonomik problemler de ebeveynlerin ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Düşük sosyoekonomik statüye sahip anneler daha fazla depresyona sahipken, bebeklerinde stres hormon düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Lupien ve ark. 2000, Beck 2001). Düşük sosyoekonomik statüye sahip olan aileler, daha ciddi mali ve çevresel stres kaynaklarına sahip oldukları için bu durum ebeveynlik kalitelerini olumsuz etkilemektedir (Clark ve Ladd 2000).

Çocuk Sahibi Olmamak Bireyi Nasıl Etkiler?

Günümüzde evlilik yaşantısında değişimlere paralel olarak çocuk sahibi olma konusundaki eğilimler de değişmeye başlamıştır (Lightbody 2011). Bu kapsamda bazı yetişkinler için çocuk sahibi olmama daha fazla tercih edilen bir seçenek haline gelmiştir. Uluslararası düzeyde de çocuk sahibi olmamanın, giderek artış gösteren bir eğilim olduğu görülmektedir. İngiltere, ABD ve Avustralya’da yapılan çalışmalarda 30 yaş üstü çocuk sahibi olmayan kadınların sayısı giderek artış göstermektedir (Rich ve ark. 2011).

İleri yaş, bekar olma, sağlığın kötü olması ve mali zorluklar yaşama, bireylerin çocuk sahibi olmak istememelerinde belirleyici rol oynamaktadır. Mali problemler erkeklerin çocuk sahibi olma isteğini olumsuz etkilerken; sağlık problemleri kadınların çocuk sahibi olma isteğini olumsuz etkilemektedir (Gray ve ark. 2013, Neyer ve ark. 2013). Eğitim seviyesinin yüksek olması, çocuk sahibi olmak istemekle olumsuz olarak ilişkilidir (Goldberg 2014). Cinsiyet rolleri konusunda daha eşitlikçi tutuma sahip olan ve çocuk sahibi olduğunda çocuk bakımına ilişkin yeterince destek alamayacağını düşünen kadınların çocuk sahibi olmak istememesi daha olasıdır. Tam tersine eşitlikçi tutuma sahip olan erkekler, bu konuda eşlerine destek olmayı düşündükleri için geleneksel erkeklerle göre daha fazla çocuk sahibi olmak istemektedirler (Kaufman 2000). Aynı zamanda yoğun çalışma temposu, kariyerine odaklanmak isteme, ev ve iş yaşantısı arasında çatışma yaşamak istememe gibi nedenler de çocuk sahibi olmak istememe de belirleyici olabilmektedir (Jones 2012). Hewlett (2002) başarılı bir kariyere sahip 41-55 yaşları arasındaki kadınların % 49’unun çocuk sahibi olmadıklarını, aslında büyük çocuğunun ise çocuk özlemi duyduklarını; aynı rakamın erkeklerde ise sadece % 19 olduğunu belirtmiştir.

Çocuk sahibi olmayan bireylerin, yetişkinler dünyasında önemli bir sosyal baskıyla başa çıkmaları gerekmektedir (Remennick 2000, Cousineau ve Domar 2007). Bir çocuğun annesi olmayan kadınlar üzgün, çaresiz ya da bencil ve sapkın olarak değerlendirilmektedir (Letherby 2002). Diğer taraftan kendi isteğiyle çocuk sahibi olmayan bireyler mutlu olsalar da kendilerini hem cinslerinin yaratmış oldukları anneler dünyasına “yabancı” hissedebilmektedirler (Koert 2013). Yukarıda da özetlendiği gibi bazı araştırmalar çocuk sahibi olan bireylerin daha iyi psikolojik ve fiziksel sağlığa sahip olduklarını (ör. McDonough ve ark. 2002, Helbig ve ark. 2006) ve çocuk sahibi olmayan bireylerin ise daha olumsuz bir iyilik haline sahip olduklarını ortaya koyarken (Zhang ve Hayward 2001, Koropecj-Cox 2002); diğer taraftan çocuk sahibi olmayan pek çok kadının mutlu bir yaşama sahip olduğu (Benzies ve ark. 2006), ileri yetişkinlikte de iyilik halleri açısından diğer bireylerle aralarında bir fark bulunmadığı gösterilmiştir (Beckman ve Huser 1982). İlgili diğer literatür bulguları göz önünde bulundurulduğunda, bireyin iyilik hali üzerinde doğrudan çocuk sahibi olup olmamanın rol oynamasından öte, bireyin bazı kişisel ve sosyal özelliklerinin aracı rol oynaması olası gözükmektedir. İlk olarak bireyin çalışıyor olması, infertilitenin neden olabildiği düşük yaşam doyumunda koruyucu bir rol oynamaktadır. Çalışan infertil bireylerle, çocuk sahibi olan bireylerin yaşam doyumları arasında fark bulunmamaktadır (McQuillan ve ark. 2007).

İkinci olarak bireyin sosyal desteğe sahip olup olmaması, çocuk sahibi olup olmadan daha önemli gözükmektedir. Kişinin yaşamında eş rolüne sahip olması, depresyon ve anksiyete açısından koruyucu bir etkiye sahipken, ebeveyn rolü açısından aynı sonuç bulunmamıştır (Plaisier ve ark. 2008). Eşini kaybetmiş ve çocuğu olan kadınlar; eşini kaybetmiş ve çocuğu olmayan kadınlara göre daha yüksek bir iyilik haline sahipken; evli

olup, çocuğu olmayan kadınlarla aralarında iyilik hali açısından bir fark bulunmamıştır (Bram 1984). Benzer şekilde Koropecj-Cox ve arkadaşları (2007) çocuk sahibi olmayan evli kadınlarla, çocuk sahibi olan evli kadınlar arasında bir fark bulmazken, çocuk sahibi olmayan bekar kadınların daha fazla oranda depresyon ve yalnızlık düzeyine sahip olduklarını rapor etmişlerdir.

Çocuk sahibi olmayan bireyler arasında farklılık yaratan üçüncü bir nokta bireylerin bu konuya ilişki algılarıdır. Infertilite nedeniyle çocuk sahibi olmayan ve bu durumu bir problem olarak gören kadınlar, infertilite problemi olmayan kadınlara göre daha düşük yaşam doyumuna sahipken; bu durumu bir problem olarak görmeyen kadınlar ile infertilite problemi olmayan kadınlar arasında bir fark bulunmamıştır (McQuillan ve ark. 2007). Bu durumla ilgili olarak bazı araştırmacılar ise gönüllü ve gönüllü olmayan çocuk sahibi olmama arasındaki ayrıma dikkat çekmişlerdir. Kendi istekleri dışındaki nedenlerle çocuk sahibi olmayan kadınların, gönüllü çocuk sahibi olmayan kadınlara ve annelere göre daha yüksek depresyon (Connidis ve McMullin 1993) ve stres düzeyine (McQuillan ve ark. 2003) sahip oldukları bulunmuştur. Gönüllü çocuk sahibi olmayanlar, kendi istekleri dışında çocuk sahibi olmayan göre daha yüksek iyilik haline ve daha fazla özerkliğe sahiplerdir ve çocuk konusunda pişmanlık yaşamaları daha az olasıdır. Gönüllü olmayan kadınların ise zaman içinde yaklaşık üçte biri çocuksuz yaşam tarzını benimserken, geleceğe odaklanmaktadırlar (Jeffries ve Konnert 2002). Gönüllü olarak çocuk sahibi olmayan bireylerin yüksek eğitime ve daha az oranda dini inanışa sahip olmaları olasıdır. Erkekler için kadınlar çocuk sahibi olmama konusunda daha olumlu tutuma sahiplerdir. Toplumsal açıdan ise yaşla birlikte çocuk sahibi olmama konusunda hoşgörülü tutum azalırken, gelişmiş toplumlarda çocuk sahibi olmamaya duyulan hoşgörü artmaktadır (Merz ve Liefbroer 2012). Bununla birlikte gönüllü olarak çocuk sahibi olmayan bireyler, “çocuksuz” statülerinden vazgeçmeleri konusunda güçlü bir sosyal baskıyla karşılaşmaktadırlar. Bireyler bu baskıyla başa çıkabilmek için ileride çocuk sahibi olmak istediğini söyleme, gerçekte öyle olmadığı halde biyolojik bir nedenden kaynaklandığını belirtme, kendi tercihlerine saygı duyulması gerektiğini belirtme gibi stratejiler kullanmaktadırlar (Park 2002).

Biyolojik ya da sosyal nedenlerle, kendi istekleri dışında çocuk sahibi olmayan kadınlar hem sosyal hem de psikolojik problemlerle başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Bu kadınlar, tedavi sürecinde erkekler için daha fazla oranda duygusal stres yaşarken (Beutel ve ark. 1999, Slade ve ark. 2007), çocuk sahibi olmama durumlarını bir yetersizlik olarak algılamakta ve sosyal statülerine zarar verdiğini düşünerek, diğer insanlarla paylaşmak istememektedirler (Remennick 2000). Kadınlar, erkekler için kendilerini bu konuda daha damgalanmış hissetmekte birlikte kendilerini bu konuda diğer insanlara açmaları erkekler için daha olasıdır (Slade ve ark. 2007). Aynı zamanda tüp bebek tedavisi gibi yardımcı teknolojilerin ekonomik giderlerinin yüksek oluşu (Cousineau ve Domar 2007) ve tedavinin başarısızlıkla sonuçlanması da iyilik hallerini olumsuz olarak etkilemektedir (Verhaak ve ark. 2005). Yeterli sosyal desteğe sahip olmaları ise stresle daha iyi başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır (Slade ve ark. 2007).

Yetişkin Rollerinde Zamanlama

Yetişkin rollerinde zamanlamaya ilişkin çalışmalar, bireyin evlenme ve ebeveyn olma yaşının, bireyin psikolojik sağlığı ve yaşam kalitesi ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Erken yetişkin rollerini üstlenme, bireyin eğitim yaşamına yeterli yatırım yapmasını,

kariyer fırsatlarını yeteri kadar araştırma ve deneyimlemesini sınırlamakta; bu durum ise düşük eğitim seviyesine, kişinin kariyerinde istediği şekilde ilerleyememesine ve ekonomik problemler yaşamasına neden olmaktadır (Mirowsky ve Ross 2002, Taylor 2009, Falci ve ark. 2012). Erken dönemde ebeveyn olan bireylerin, diğer ebeveynlere göre daha az prestijli bir işe (Taylor 2009), daha fazla çalışma saatine (Goldberg 2014) ve daha düşük gelire sahip olmaları daha olasıdır (Aasheim ve ark. 2012, Casad ve ark. 2012). Ekonomik problemler ve bu problemlere bağlı stres ise bireyi psikolojik problemlere daha açık hale getirmektedir (Mirowsky ve Ross 2002, Falci ve ark. 2012). Yapılan çalışmalar, erken dönemde ebeveyn olan ya da evlenen bireylerin daha fazla depresyon (Henretta ve ark. 2008, Spence 2008, Özyurt ve Devci 2010), daha düşük benlik saygısı (Casad ve ark. 2012), daha düşük iyilik hali (Koropecykj-Cox ve ark. 2007), daha düşük kontrol algısına sahipken (Nomaguchi ve Milkie 2003), evliliklerinde sorun yaşamalarının ve boşanma risklerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Bumpass ve ark. 1991, Morgan ve Rindfuss 1999, Taylor 2009). Erken yaşta ebeveyn olma, bireyin fiziksel sağlığını da olumsuz etkilemektedir (Mirowsky 2002). Bu bireyler, sağlıklarını daha olumsuz olarak değerlendirirken (Koropecykj-Cox ve ark. 2007, Taylor 2009), daha fazla kronik hastalıklara ve mortalite oranına sahiplerdir (Henretta 2007).

Erken yaşta ebeveyn olma bireyin yaşamını olumsuz etkilediği gibi çocukları açısından da önemli riskler söz konusudur. Bu bireyler hamilelik döneminde daha fazla depresyona ve doğuma ilişkin daha olumsuz beklentiye sahiplerdir ve partnerlerinden daha düşük oranda destek algılamaktadırlar (Zasloff ve ark. 2007). Hamilelik döneminde olumsuz sağlık alışkanlıklarına sahip olmaları daha olasıdır (Zasloff ve ark. 2007, Aasheim ve ark. 2012). Bu ebeveynlerin tecrübeleri daha sınırlı ve ebeveynlik becerileri daha yetersizdir (Furstenberg ve ark. 1989). Çocuklarına karşı daha az destekleyici ve duyarlılardır (Berlin ve ark., 2002) ve çocuklarını istismar etmeleri daha olasıdır (Belsky 1993). Erken yaşta ebeveyn olan anneler, daha fazla oranda bebeklerinin zor mizaca sahip olduğunu rapor etmektedirler (Secco ve Moffatt 2003). Çocuklarında bilişsel gelişimde gerilik (Sommer ve ark. 2000), davranış problemleri (Furstenberg ve ark. 1989) ve yetersiz dil gelişimi (Keown ve ark. 2001) görülmesi daha olasıdır

Tam tersine yetişkin rollerini zamanında ya da geç üstlenme ise birey açısından daha avantajlı sonuçlarla ilişkili gözükmektedir. Ebeveynlik rolünü zamanında üstlendiğini düşünen bireylerin daha az depresyona, daha yüksek evlilik doyumuna ve daha yüksek iyilik haline sahip oldukları bulunmuştur (Helms-Erikson 2001, Carlson 2011) Benzer şekilde Aasheim ve arkadaşları (2012) ise hamile kadınları genç, referans ve ileri yaş olarak üç gruba ayırmışlar; genç grubun, referans ve ileri yaşa göre; ileri yaşın da referans gruba göre hamilelik döneminde daha fazla strese sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Bazı yetişkin bireyler ise kendi yaşam koşullarına ilişkin çeşitli nedenlerle ebeveyn olmayı ertelemektedirler. Ebeveyn olmanın ertelenmesi, kadınlar açısından kariyerlerine daha fazla odaklanmak isteme ile ilişkilidir. Bu kadınların çoğu gelecekteki olası ekonomik ve sosyal nedenlerle, yalnızca eş ve ebeveyn rolü yerine çalışan rolünü de istemektedir. Doğurganlığın ertelenmesi daha yüksek ücretli bir işe sahip olma (Blackburn ve ark. 1993, Hofnung 2004, Benzies ve ark. 2006, Miller 2011), diğer kadınlara göre daha az kadınsı özelliklere sahip olma (Van Balen 2005), daha fazla özgürlük ve ilişkinin oturmasını isteme ile ilişkilidir (Schlesinger ve Schlesinger 1989). Doğurganlığın

ertelenmesi yalnızca bireylerin tercihlerinden kaynaklanmamakta; iş dünyasının talepleri nedeniyle de bireyler çocuk sahibi olmayı ertelemektedirler (Caucutt ve ark. 2002). Bireyin işinin esnek bir yapıya sahip olmaması ve hayatına çeşitli sınırlamalar getirmesi, bireyin çocuk sahibi olmayı düşünmesini engelleyebilmektedir (Neyer ve ark. 2013).

Geç ebeveyn olan bireylere ilişkin çalışmalar incelendiğinde ise bu bireylerin, erken ebeveyn olan bireylerden farklı olarak daha avantajlı durumda oldukları görülmektedir. Daha ileri yaşta ebeveyn olan bireyler, daha yüksek uyulilik haline (Neugarten, 1979, Helson ve ark. 1984), daha düşük depresyon ve kaygı düzeyine sahiplerdir (McMahon ve ark. 2011). Ancak bu durumun yukarıda da anıldığı üzere daha iyi yaşam koşullarıyla ilişkili olması olasıdır. Daha geç ebeveyn olan bireyler daha iyi ekonomik koşullara sahiplerdir (Benzies ve ark. 2006). Goldberg (2014) erken, zamanında ve geç ebeveyn olan bireyleri karşılaştırmış; en yüksek gelire geç ebeveynlerin sahip olduğunu; onları sırasıyla zamanında ve erken ebeveynlerin takip ettiğini belirtmiştir. Geç ebeveynler aynı zamanda daha yüksek eğitim seviyesine (Amuedo-Dorantes ve Kimmel 2005), daha iyi mesleki kariyere (Miller 2011) sahiplerdir. Özellikle eğitim seviyesi, geç ebeveyn olma ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Düşük eğitim seviyesi 20'li yaşların başında ebeveyn olma ile ilişkiliyken, yüksek eğitim seviyesi 30'lu yaşlarda ebeveyn olma ilişkilidir. Eğitim seviyesi arttıkça, ebeveynlik ertelenmekte ve doğurganlık oranları düşmektedir (Amuedo-Dorantes ve Kimmel 2005, Bouchard ve ark. 2008, Brand ve Davis 2011). Aynı zamanda geç ebeveyn olan kadınlarda hamilelik döneminde daha düşük oranda depresyon ve anksiyete görülmektedir (McMahon ve ark. 2011). Ancak Zasloff ve arkadaşları (2007) ileri yaşta anne olan kadınlarda depresyon düzeyi düşük olmakla birlikte; bebekleri hakkındaki kaygının yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Bazı araştırmacılar ise ebeveynliğini ertelemiş olan bireylerin ebeveynlik kalitesine odaklanmışlardır. Yapılan çalışmalarda geç ebeveyn olmuş bireylerin ebeveynlik rolü ile ilgili daha az stres ve çatışma yaşadıkları (Frankel ve Wise 1982, Garrison ve ark. 1997), ebeveynlik rolünden daha fazla doyum aldıkları ve çocuklarına karşı daha kabul edici, şefkatli, duyarlı ve ilgili oldukları bulunmuştur (Heath 1994, Goldberg 2014). Bu ebeveynler çocuklarıyla daha fazla zaman geçirirken (Heath 1994), ebeveynlikleri daha olgun ve kendine güvenli, çocuğa karşı disiplin uygulamaları ise daha etkilidir (Goldberg 2014). Daha ileri yaşlardaki annelerin, bebeklerine sağladıkları bilişsel ve sosyal uyurum miktarı daha fazladır (Bornstein ve Putnick 2007), daha ileri yaştaki babalar ise çocuklarının yaşamına daha fazla katılım göstermektedirler (Cooney ve ark. 1993, Saleh ve Hilton 2010). Geç ebeveyn olan bireyler, çocuklarıyla olumlu bir ilişkiye sahip olmanın yanı sıra, araştırma bulguları, diğer yaşam alanlarında da pozitif etkileri olduğuna işaret etmektedir. Bu ebeveynler daha az iş ve aile çatışması yaşarken (Bulanda ve Lippmann 2012), diğer ebeveynlere göre daha olumlu (Heuvel 1988, Helms-Erikson 2001) ve durağan bir evlilik ilişkisine sahiplerdir (Lehrer 2008). Yaşı ileri olan babalar, daha genç babalara göre ev ve işin taleplerini dengelemek konusunda daha başarılıdır (Clarke-Stewart ve Parke 2014).

İlgili literatür, geç ebeveyn olma konusunda psiko-sosyal açıdan olumlu sonuçlara işaret etmekle birlikte, araştırmalar aynı zamanda özellikle fiziksel açıdan bazı risk ve zorluklar olabileceğini göstermektedir. Yaşla beraber doğurganlık oranı düşerken, doğumla ilişkili komplikasyonlar yaşama olasılığı artmaktadır (Tarin ve ark. 1998, Schmidt ve ark. 2012). İleri yaştaki annelerin bebeklerinde prematüre doğum (Aasheim ve ark. 2012, Schmidt ve ark. 2012), genetik hastalıklar (Schmidt ve ark. 2012) daha fazla

görülmekte ve doğum sonrasında yoğun bakım ünitesine daha fazla oranda sevk edilmektedirler (Zasloff ve ark. 2007, Aasheim ve ark. 2012). Doğurganlık oranının düşmesi nedeniyle ileri yaştaki anneler yardımcı teknolojileri daha fazla kullanmakta (Aasheim ve ark. 2012); yardımcı teknoloji desteği ile hamile kalan kadınlarda ise hamilelik sürecinde daha fazla depresyon ve anksiyete görülmektedir (McMahon ve ark. 2011). Doğum sonrasında ise çocuğun sağlığı değerlendirildiğinde annenin yaşının ileri olması çocukta daha fazla nörobilişsel bozukluklar görülmesi ile ilişkilidir (Balasch ve Gratacos 2012). Birçok kadın, yaşa bağlı olarak azalan doğurganlığın, üreme teknolojisindeki tıbbi ilerlemelerle üstesinden gelinebileceği konusunda yanlış bir inanışa sahipken, gerçekte günümüz tıbbi teknolojisi ile 30-35 yaşları arasında % 50 oranında yaşa bağlı azalan doğurganlık konusunda yardım sağlanabilirken; 35-40 yaşları arasında bu oran % 30'un altına düşmektedir (Balasch ve Gratacos 2012).

Yaşın çocuk sahibi olma konusundaki olumsuz etkisinin genel olarak kadınlar için geçerli olduğu düşünülürken, araştırmalar aynı etkinin babalar açısından da geçerli olduğunu göstermektedir. Erkeklerin yaşı ilerledikçe sperm kalitesi düşmekte (Wyrobek ve ark. 2006), hamilelikte preeklamsi gibi komplikasyonlar (Harlap ve ark. 2002, Balasch ve Gratacos 2012), fetal ölüm (Andersen ve ark. 2004), erken doğum (Astolfi ve ark. 2005), ölü doğum (Astolfi ve ark. 2004) ve doğum defektleri açısından risk artmaktadır (Wyrobek ve ark. 2006). Aynı zamanda son dönem araştırmaları, babaların yaşı arttıkça çocuklarının ilerleyen yıllarda da çeşitli bozukluklar açısından risk altında olduklarını göstermektedir. Babanın yaşının yüksek olması, çocuklarında nörobilişsel gelişimde gerilik (Saha ve ark. 2009), multipl skleroz (Montgomery ve ark. 2004), şizofreni (Sipos ve ark. 2004), bipolar bozukluk (Frans ve ark. 2008) ve otizmin (Croen ve ark. 2007) daha fazla oranda görülmesi ile ilişkilidir. Frans ve arkadaşları (2011) ise babanın yaşının etkisini üç nesil üzerinde incelemişler, annenin babasının yaşının ileri olması durumunda, çocukta daha fazla oranda şizofreni görüldüğünü rapor etmişlerdir.

Araştırmacılar fiziksel risk faktörlerinin yanı sıra, psikososyal risk faktörlerine de dikkat çekmektedirler. Psikososyal açıdan risk faktörleri değerlendirildiğinde ise daha ileri yaşta ebeveyn olan bireylerin kendilerini enerjik ve fit hissetme olasılığı daha düşüktür (Mirowsky 2002). Babanın yaşı arttıkça çocuğuyla oyun oynama miktarı azalmaktadır (Beets ve Foley 2008, Freeman ve ark. 2008). Aynı zamanda geç ebeveyn olan bireyler sosyal destek açısından da sorunlarla karşılaşmakta; akranlarından farklı zamanda ebeveyn oldukları için; yaşam konuları ve odakları da farklılaşmakta; çocuklarıyla ilgili yaşantılar konusunda akranlarından destek sağlama, danışma, birbirini anlama gibi destek mekanizmalarından da yoksun kalabilmektedirler (Bell ve Lee 2006, Falci ve ark. 2010, Lightbody 2011). Diğer taraftan rolleri geç üstlenen bireyler sosyal baskıyla da karşılaşmakta; hem kadın hem erkekler "aykırı tip" olarak tanımlanmaktadırlar (Hadley ve Hanley 2011).

Tartışma

Evlenmek ve çocuk sahibi olmak, genç bireylerin yetişkin olarak algılanmalarında belirleyici olan önemli rol dönüşümleridir. Araştırma sonuçları evli ve ebeveyn olma olarak normatif bir yaşamın, bireyin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu sonuçları olduğunu göstermektedir (ör. McDonough ve ark. 2002, Kendig ve ark. 2007). Özellikle evliliğin sağladığı psikolojik ve sosyal destek, bireyin hem fiziksel hem de psikolojik sağlığında koruyucu bir etkiye sahiptir (Ellioo 1996, Hawkins ve Booth 2005). Evliliğin olumlu

etkileri ileri yaşlarda da devam etmektedir (Kalogirou ve Murphy 2006). Çocuk sahibi olma ise bireyin daha sorumlu ve sağlıklı davranışlar göstermesini desteklemektedir (Settersten ve Cancel-Tirado 2010). Evlenme ve çocuk sahibi olmanın olumlu etkileri ortaya konmakla birlikte; evlilik ve ebeveynlik yaşantılarının kalitesi de bir o kadar önemli gözükmektedir. Mutsuz evliliklerde, evliliğin sağladığı olumlu etkiler ortadan kalkmakta; tam tersine bireyin sağlığı üzerinde bozucu bir rol oynamaktadır (Fan ve ark. 2015). Ebeveyn olmanın ise bireyin yaşam tarzında ve ilişkilerinde neden olduğu değişimler, bireyin ebeveynlik rolüne uyum sağlamasını zorlaştırarak, iyilik hali açısından risk oluşturmaktadır. Özellikle genç yetişkinlik dönemindeki kadınlar, çoklu role sahip olmaları nedeniyle, bu rollerin talepleriyle başa çıkmada zorlanmaktadırlar (Goldberg 2014). Kadınlar geçmişte erkeklere göre daha az cinsiyetçi rol tutumlarına sahip olarak, ilişkilerinde eşitlik istemekle birlikte; daha sonraki yaşantılarında daha geleneksel bir aile yaşantısı ile başa çıkmak zorunda kalabilmektedirler (Peake ve Harris 2002). Bununla birlikte sosyal medya, filmler, kitaplar, çizgi filmler ve öykülerde, eşitlikçi ve babanın da anne ile ortak rollere sahip oldukları içerikler giderek daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Bu sosyal değişimin yanı sıra kadınlar da artık mali açıdan özgür ve kariyer sahibi olmak istemektedirler (Benzies ve ark. 2006). Ancak bu çoklu rollerle başa çıkmada zorlanan kadınlar, erkeklerden ev ve aile yaşantısında daha fazla görev almalarını talep etmektedirler (Settersten ve Cancel-Tirado 2010). Henüz geleneksel rol dağılımı daha baskın olmakla birlikte; önümüzdeki yıllarda bu konuda değişim kaçınılmaz görünmektedir. Bu kapsamda değişen cinsiyet rolleri temelinde gelecekte erkeklerin de ev ve iş yaşantısı arasındaki çatışmalar nedeniyle daha fazla stres yaşayacakları beklenmektedir.

Evlenme ve çocuk sahibi olmada zamanlama açısından bakıldığında özellikle bu rolleri erken üstlenen bireyler daha dezavantajlı gözükmektedir. Erken yaşta üstlenilen bu roller bireyin eğitim ve iş yaşantısının gelişimini sınırlandırmakta, bireyin gelecek yıllarda daha az gelir ve daha ağır çalışma koşullarına sahip olmasına neden olmaktadır (Taylor 2009, Casad ve ark. 2012). Yetersiz sosyoekonomik koşullar, bireyin duygusal stres düzeyini arttırarak, evlilik ve ebeveynlik yaşantısına zarar verebilmektedir (Bumpass ve ark. 1991, Berlin ve ark 2002). Bu kapsamda araştırma sonuçları, yetişkin rollerini erken üstlenmenin olumsuz sonuçlarının temelinde, ekonomik ve sosyal kaynaklara yeterince ulaşamama olduğuna işaret etmektedir.

Tam tersine rolleri zamanında ya da geç üstlenen bireyler ise hem psikolojik sağlıkları hem de evlilik ve ebeveynlik yaşantılarının kalitesi açısından daha iyi sonuçlara sahiptirler. Rollerini daha geç üstlenmenin, eğitim ve kariyerine devam etmeye imkan sağlaması sebebiyle, bu bireylerin daha iyi mesleki kariyere (Miller 2011) ve daha iyi ekonomik koşullara (Benzies ve ark. 2006) sahip oldukları bulunmuştur. Bu durum ise daha olumlu bir psikolojik sağlığa ve yaşam koşullarına sahip olmalarına yardımcı olmaktadır (McDonough ve ark. 2002, Lehrer 2008, McMahon ve ark. 2011). Bununla birlikte bazı araştırmacılar rollerini hem erken üstlenen hem de geç üstlenen bireylerin, kendi akran gruplarından farklı sosyal özelliklere ve gündeme sahip olmaları sebebiyle uyum ve dışlanma sorunu yaşayabileceklerine dikkat çekmektedirler (Aydemir 2011, Lightbody 2011).

Geçmiş yıllarda yapılan bazı çalışmalarda evlenme, çocuk sahibi olma gibi önemli yaşam olaylarındaki gecikmenin bireyin iyilik haliyle olumsuz olarak ilişkili olduğu rapor edilmiştir (Neugarten 1979, Helson ve ark. 1984, Rook ve ark. 1989). Artık

günümüzde kadınlar ileri yaşta ebeveyn olmak konusunda üzerlerinde daha az sosyal baskı hissetmektedir. Evlenme ve çocuk sahibi olma yaşının giderek yükselmesi, bireylerin daha az baskı hissetmelerine yardımcı olmaktadır (Arnett 2000, Benzies ve ark. 2006). Aynı zamanda Bell ve Lee (2006), önemli bu yaşam olaylarındaki gecikmeye dair bireyin algısına dikkat çekmişler; gecikme olsa bile bireyin kendisi için bunun uygun olduğunu düşünmesi durumunda, bu bireylerin kendi yaşam koşullarında uyum sağlayabildiklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Goldberg (2014) sosyal saatin yanı sıra psikolojik saat kavramına dikkat çekmiş; toplumun beklentilerinin yanı sıra bireylerin kendileri için de yetişkin görevlerine ilişkin zamanlama tanımlayabileceklerini ileri sürmüştür. Buna göre birey kendi ihtiyaçları ve koşullarına bağlı olarak ne zaman evleneceği ya da çocuk sahibi olacağı konusunda bir zaman sınırı belirleyebilir. Bu kapsamda rollerde gecikme, bireyin stres yaşamasına neden olabilmekle birlikte, bireyin bu duruma ilişkin kendi algısı aracı rol oynuyor gibi gözükmektedir. Birey kendi psikolojik saati açıdan doğru olanın rollerini geç üstlenme olduğunu düşünmesi durumunda, iyilik hali üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması ve önümüzdeki yıllarda hissedilen sosyal baskının daha da azalması olasıdır.

Sonuç

Yetişkin rollerine ilişkin ilgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmalar, yetişkin görevleri olarak evlenme ve çocuk sahibi olmanın, uyumlu, sağlıklı ilişkiler çerçevesinde ve yeterli sosyal destek kaynaklarıyla gerçekleşmesi durumunda bireyin psikolojik sağlığını desteklediğini göstermektedir. Ancak bu bir koşul olmamakla birlikte, temel unsur bireyin algısıdır. İlgili literatüre göre birey, evlenmeme ve çocuk sahibi olmamanın, kendi hayatı için uygun olduğunu düşünmesi ve yeterli sosyal desteğe sahip olması durumunda psikolojik sağlığı bu durumdan etkilenmemektedir. Yetişkin rollerini üstlenme açısından erken zamanlama dezavantajlı gözükürken, geç rolleri üstlenenler, daha uyumlu ve sağlıklı bulunmuştur. Ancak her bireyin kendi ekonomik ve sosyal kaynakları doğrultusunda, yetişkin rollerini üstlenme açısından “doğru zamanı” tanımlamak daha uygun gözükmektedir.

Kaynaklar

- Aasheim V, Waldenström U, Hjelmstedt A, Rasmussen S, Pettersson H, Schytt E (2012) Associations between advanced maternal age and psychological distress in primiparous women, from early pregnancy to 18 months postpartum. *Br J Obstet Gynecol*, 119:1108–1116.
- Akça H, Ela M (2012). Türkiye’de eğitim, doğurganlık ve işsizlik ilişkisinin analizi. *Maliye Dergisi*, 163:223-242.
- Amin S, Al-Bassusi NH (2004) Education, wage work, and marriage: perspectives of Egyptian working women. *J Marriage Fam*, 66:1287-1299.
- Amuedo-Dorantes C, Kimmel J (2005) The motherhood wage gap for women in the United States: the importance of college and fertility delay. *Rev Econ Househ*, 3:17-48.
- Andersen AN, Hansen KD, Andersen PK, Smith GD (2004) Advanced paternal age and risk of fetal death: a cohort study. *Am J Epidemiol*, 160:1214–1222.
- Arı S (2012) Anne bebek bağlanması ile doğum sonu depresyon arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). İstanbul, İstanbul Üniversitesi.
- Arnett JJ (2000) Emerging adulthood:A theory of development from the late teens through the twenties, *Am Psychol*, 55:469-480.
- Arnett JJ (2001) Conceptions of the transition to adulthood: perspectives from adolescence through midlife. *J Adult Dev*, 8:133-143.
- Astolfi P, De Pasquale A, Zonta LA (2004) Late paternity and stillbirth risk. *Hum Reprod*, 19:2497–2501.

- Astolfi P, De Pasquale A, Zonta LA (2005) Late childbearing and its impact on adverse pregnancy outcome: stillbirth, preterm delivery and low birth weight. *Rev Epidemiol Sante Publique*, 53:97-105.
- Atak H, Tatlı CE, Çokamay G, Büyükpabuşcu H, Çok F (2016) Yetişkinliğe geçiş: Türkiye'de demografik ölçütler bağlamında kuramsal bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8:204-227.
- Aycan Z, Eskin M (2005) Relative contributions of childcare, spousal support, and organizational support in reducing work-family conflict for men and women: the case of Turkey. *Sex Roles*, 53:453-471.
- Aydemir E (2011) Evlilik mi Evlilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk gelinler. Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Bagner DM, Pettit JW, Lewinsohn PM, Seeley JR, Jaccard J (2013) Disentangling the temporal relationship between parental depressive symptoms and early child behavior problems: a transactional framework. *J Clin Child Adolesc*, 42:78-90.
- Balash J, Gratacos E (2012) Delayed childbearing: Effects on fertility and the outcome of pregnancy. *Curr Opin Obstet Gynecol*, 24:187-193.
- Beck CT (2001) Predictors of postpartum depression an update. *Nurs Res*, 50:275-285.
- Beckman LJ, Houser BB (1982) The consequences of childlessness on the social-psychological well-being of older women. *J Gerontol*, 37:243-250.
- Beets MW, Foley JT (2008) Association of father involvement and neighborhood quality with kindergartens' physical activity: a multilevel structural equation model. *Am J Health Promot*, 22:195-203.
- Bell S, Lee C (2006) Does timing and sequencing of transitions to adulthood make a difference? stress, smoking, and physical activity among young Australian women. *Int J Behav Med*, 13:265-274.
- Belsky J (1993) Etiology of child maltreatment: a developmental-ecological analysis. *Psychol Bull*, 114:413-434.
- Benzie K, Tough S, Tofflemire K, Frick C, Faber A, Newburn-Cook C (2006) Factors influencing women's decisions about timing of motherhood. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs*, 35:625-633.
- Berlin LJ, Brady-Smith C, Brooks-Gunn J (2002) Links between childbearing age and observed maternal behaviors with 14-month-olds in the Early Head Start Research and Evaluation Project. *Infant Ment Health J*, 23:104-129.
- Beutel M, Kupfer J, Kirchmeyer P, Kehde S, Kohn M, Schroeder-Printzen I et al (1999) Treatment-related stresses and depression in couples undergoing assisted reproductive treatment by IVF or ICSI. *Andrologia* 31:27-35.
- Bianchi SM, Milkie MA (2010) Work and family research in the first decade of the 21st century. *J Marriage Fam*, 72:705-725.
- Billari FC, Goisis A, Liefbroer AC, Settersten RA, Aassve A, Hagestad G et al (2011) Social age deadlines for the childbearing of women and men. *Hum Reprod*, 26:616-622.
- Bishop AJ, Martin P (2007) The indirect influence of educational attainment on loneliness among unmarried older adults. *Educ Gerontol*, 33:897-917.
- Bisschop MI, Kriegsman DM, Beekman AT, Deeg DJ (2004) Chronic diseases and depression: the modifying role of psychosocial resources. *Soc Sci Med*, 59:721-733.
- Blackburn ML, Bloom DE, Neumark D (1993) Fertility timing, wages, and human capital. *J Popul Econ*, 6:1-30.
- Bornstein MH, Putnick DL (2007) Chronological age, cognitions, and practices in European American mothers: a multivariate study of parenting. *Dev Psychol*, 43:850-864.
- Bouchard G, Lachance-Grzela M, Goguen A (2008) Timing of the transition to motherhood and union quality: the moderator role of union length. *Pers Relatsh*, 15:71-80.
- Boyd D, Bee H (2015) *Lifespan Development*, 7th edition. London, UK, Pearson.
- Bram S (1984) Voluntarily childless women: traditional or nontraditional? *Sex Roles*, 10:195-206.
- Brand JE, Davis D (2011) The impact of college education on fertility: evidence for heterogeneous effects. *Demography*, 48:863-887.
- Bulanda RE, Lippmann S (2012) The timing of childbirth and family-to-work conflict. *Sociol Focus*, 45:185-202.
- Bumpass LL, Martin TC, Sweet JA (1991) The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *J Fam Issues*, 12:22-42.
- Cairney J, Boyle M, Offord DR, Racine Y (2003) Stress, social support and depression in single and married mothers. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 38:442-449.
- Carlson D (2011) Explaining the curvilinear relationship between age at first birth and depression among women. *Soc Sci Med*, 72:494-503.
- Casad BJ, Marcus-Newhall A, Nakawaki B, Kasabian AS, LeMaster J (2012) Younger age at first childbirth predicts mothers' lower economic and psychological well-being later in life. *J Fam Econ Issues*, 33:421-435.
- Caucutt EM, Guner N, Knowles J (2002) Why do women wait? matching, wage inequality, and the incentives for fertility delay. *Rev Econ Dyn*, 5:815-855.

- Chipperfield JG, Havens B (2001) Gender differences in the relationship between marital status transitions and life satisfaction in later life. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 56:176-186.
- Clark KE, Ladd GW (2000) Connectedness and autonomy support in parent-child relationships: links to children's socioemotional orientation and peer relationships. *Dev Psychol*, 36:485-498.
- Clarke-Stewart A, Parke RS (2014) *Social Development*. Hoboken, NJ, Wiley.
- Coiro MJ, Emery RE (1998) Do marriage problems affect fathering more than mothering? a quantitative and qualitative review. *Clin Child Fam Psychol Rev*, 1:23-40.
- Cooney TM, Pedersen FA, Indelicato S, Palkovitz R (1993) Timing of fatherhood: is "on time" optimal? *J Marriage Fam*, 55:205-215.
- Connidis, IA, McMullin JA (1983) To have or have not: parent status and the subjective well-being of older men and women. *Gerontologist*, 33:630-636.
- Copeland JR, Beekman AT, Braam AW, Dewey ME, Delespaul P, Fuhrer R et al (2004) Depression among older people in Europe: the EURODEP studies. *World Psychiatry*, 3:45-49.
- Cote JJ, Bynner JM (2008) Changes in the transition to adulthood in the UK and Canada: the role of structure and agency in emerging adulthood. *J Youth Stud*, 11:251-268.
- Cousineau TM, Domar AD (2007) Psychological impact of infertility. *Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol*, 21, 293-308.
- Croen LA, Najjar DV, Fireman B, Grether JK (2007) Maternal and paternal age and risk of autism spectrum disorders. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 161:334-340.
- East-West Center (2002) *The Future of Population of Asia*. Honolulu, Hawaii, East West Center, USA.
- Eisenhower A, Blacher J, Baker BL (2013) Mothers' perceived physical health during early and middle childhood: relations with child developmental delay and behavior problems. *Res Dev Disabil*, 34:1059-1068.
- Elliott M (1996) Impact of work, family, and welfare receipt on women's self-esteem in young adulthood. *Soc Psychol Q*, 59:80-95.
- Elvin-Nowak Y (1999) The meaning of guilt: a phenomenological description of employed mothers' experiences of guilt. *Scand J Psychol*, 40:73-83.
- Eryılmaz A, Atak H (2011) Beliren yetişkinlik döneminde özsayı, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerine göre romantik yakınlığı başlatmanın incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11:587-600.
- Eryılmaz A, Ercan L (2010) Beliren yetişkinlikte romantik yakınlığı başlatma: yakınlığa karşı yalıtılmışlık mı? *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34):119-127.
- Evenson RJ, Simon RW (2005) Clarifying the relationship between parenthood and depression. *J Health Soc Behav*, 46:341-358.
- Falci CD, Mortimer JT, Noel HJ (2010) Parental timing and depressive symptoms in early adulthood. *Adv Life Course Res*, 15:1-10.
- Fan LB, Blumenthal JA, Watkins LL, Sherwood A (2015) Work and home stress: associations with anxiety and depression symptoms. *Occup Med (Lond)*, 65:110-116.
- Frankel SA, Wise MJ (1982) A view of delayed parenting: some implications of a new trend. *Psychiatry*, 45:220-225.
- Frans EM, McGrath JJ, Sandin S, Lichtenstein P, Reichenberg A, Långström N, Hultman CM (2011) Advanced paternal and grandpaternal age and schizophrenia a three-generation perspective. *Schizophr Res*, 133:120-124.
- Frans EM, Sandin S, Reichenberg A, Lichtenstein P, Långström N, Hultman CM (2008) Advancing paternal age and bipolar disorder. *Arch Gen Psychiatry*, 65:1034-1040.
- Freeman H, Newland LA, Coyl DD (2008) Father beliefs as a mediator between contextual barriers and father involvement. *Early Child Dev Care*, 178:803-819.
- Furstenberg FF, Brooks-Gunn J, Chase-Lansdale L (1989) Teenaged pregnancy and childbearing. *Am Psychol*, 44, 313-320.
- Garrison ME, Blalock LB, Zarski JJ, Merritt PB (1997) Delayed parenthood: an exploratory study of family functioning. *Fam Relat*, 46:281-290.
- Gauthier AH (2007) Becoming a young adult: an international perspective on the transitions to adulthood. *Eur J Popul*, 23:217-223.
- Genesoni L, Tallandini MA (2009) Men's psychological transition to fatherhood: an analysis of the literature, 1989-2008. *Birth*, 36:305-317.
- Glynn K, MacClean H, Forte T, Cohen M (2009) The association between role overload and women's mental health. *J Womens Health*, 18:217-223.
- Goldberg WA (2014) *Father Time: The Social Clock and the Timing of Fatherhood*. London, UK, Palgrave Macmillan.
- Gray E, Evans A, Reimondos A (2013) Childbearing desires of childless men and women: when are goals adjusted? *Adv Life Course Res*, 18:141-149.
- Hadley R, Hanley T (2011) Involuntarily childless men and the desire for fatherhood. *J Reprod Infant Psychol*, 29:56-68.

- Hansen T, Slagsvold B, Torbjorn M (2009) Childlessness and psychological well-being in midlife and old age: an examination of parental status effects across a range of outcomes. *Soc Indic Res*, 94:343–362.
- Harlap S, Paltiel O, Deutsch L, Knaanie A, Masalha S, Tiram E et al (2002) Paternal age and preeclampsia. *Epidemiology*, 13:660–667.
- Hawkins DN, Booth A (2005) Unhappily ever after: effects of long-term, low-quality marriages on well-being. *Soc Forces*, 84:451–471.
- Heath DT (1994) The impact of delayed fatherhood on father-child relationship. *J Genet Psychol*, 155:511–530.
- Helbig S, Lampert T, Kloese M, Jacobi F. (2006). Is parenthood associated with mental health? findings from an epidemiological community survey. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 41:889–896.
- Helms-Erikson H (2001) Marital quality ten years after the transition to parenthood: implications of the timing of parenthood and the division of housework. *J Marriage Fam*, 63:1099–1110.
- Helson R, Mitchell V, Moane G (1984) Personality and patterns of adherence and nonadherence to the social clock. *J Pers Soc Psychol*, 46:1079–1096.
- Henretta JC, Grundy EM, Okell LC, Wadsworth ME (2008) Early motherhood and mental health in midlife: a study of British and American cohorts. *Aging Ment Health*, 12:605–614.
- Heuvel AV (1988) The timing of parenthood and intergenerational relations. *J Marriage Fam*, 50:483–491.
- Hewlett SA (2002) Executive women and the myth of having it all. *Harvard Bus Rev*, 80:66–73.
- Hoffnung M (2004) Wanting it all: career, marriage, and motherhood during college-educated women's 20s. *Sex Roles*, 50:711–723.
- Horwitz AV, White HR, Howell-White S (1996). Becoming married and mental health: a longitudinal study of a cohort of young adults. *J Marriage Fam*, 58, 895–907.
- Huhtala M, Korja R, Lehtonen L, Haataja L, Lapinleimu H, Rautava P (2014) Associations between parental psychological well-being and socio-emotional development in 5-year-old preterm children. *Early Hum Dev*, 90:119–124.
- Isen A, Stevenson B (2010) Women's education and family behavior: trends in marriage, divorce and fertility. NBER Working Paper, 15725:1–27.
- Jansen NW, Kant I, Kristensen TS, Nijhuis FJ (2003) Antecedents and consequences of work–family conflict: a prospective cohort study. *J Occup Environ Med*, 45:479–491.
- Jeffries S, Konner C (2002) Regret and psychological well-being among voluntarily and involuntarily childless women and mothers. *Int J Aging Hum Dev*, 54:89–106.
- Jenkins PH (1995) School delinquency and school commitment. *Sociol Educ*, 68:221–239.
- Jones G (2012) Late marriage and low fertility in Singapore: the limits of policy. *Jpn J Popul*, 10:89–101.
- Kalogirou S, Murphy M (2006) Marital status of people aged 75 and over in nine EU countries in the period 2000–2030. *Eur J Ageing*, 3:74–81.
- Karacan E (2014) Timing of parenthood and generativity development: an examination of age and gender effects in Turkish sample. *J Adult Dev*, 21:207–215.
- Kaufman G (2000) Do gender role attitudes matter? Family formation and dissolution among traditional and egalitarian men and women. *J Fam Issues*, 21:128–144.
- Kendig H, Dykstra PA, van Gaalen RI, Melkas T (2007) Health of aging parents and childless individuals. *J Fam Issues*, 28:1457–1486.
- Keown LJ, Woodward LJ, Field J (2001) Language development of pre-school children born to teenage mothers. *Inf. Child Dev*, 10:129–145.
- King RD, Massoglia M, Macmillan R (2007) The context of marriage and crime: gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, 45:33–65.
- Koert E (2013) From postponed parenthood to permanent childlessness: understanding the consequences of delayed childbearing. *Contraception*, 88:439.
- Koropecjy-Cox T (2002) Beyond parental status: psychological well-being in middle and old age. *J Marriage Fam*, 64:957–971.
- Koropecjy-Cox T, Pienta AM, Brown TH (2007) Women of the 1950s and the “normative” life course: the implications of childlessness, fertility timing, and marital status for psychological well-being in late midlife. *Int J Aging Hum Dev*, 64:299–330.
- Kravdal H, Syse A (2011) Changes over time in the effect of marital status on cancer survival. *BMC Public Health*, 11:804.
- Lamb ME (2000) The history of research on father involvement. *Marriage Fam Rev*, 29:23–42.
- Lang SN, Schoppe-Sullivan SJ, Kotila LE, Feng X, Dush CM, Johnson SC (2014) Relations between fathers' and mothers' infant engagement patterns in dual-earner families and toddler competence. *J Fam Issues*, 35:1107–1127.

- Lehrer EL (2008) Age at marriage and marital instability: revisiting the Becker–Landes–Michael hypothesis. *J Popul Econ*, 21:463–484.
- Letherby G (2002) Childless and bereft?: stereotypes and realities in relation to ‘voluntary’ and ‘involuntary’ childlessness and womanhood. *Sociol Inq*, 72:7–20.
- Levenson RW, Carstensen LL, Gottman JM (1993) Long-term marriage: age, gender, and satisfaction. *Psychol Aging*, 8:301–313.
- Lightbody TK (2011) Implications of delayed parenthood for individuals and families. *Canadian Social Work*, 13:56–73.
- Lupien SJ, King S, Meaney MJ, McEwen BS (2000) Child’s stress hormone levels correlate with mother’s socioeconomic status and depressive state. *Biol Psychiatry*, 48:976–980.
- MacDermid SM, Huston TL, McHale SM (1990) Changes in marriage associated with the transition to parenthood: individual differences as a function of sex-role attitudes and changes in the division of household labor. *J Marriage Fam*, 52, 475–486.
- Mash EJ, Johnston C (1983) Parental perceptions of child behavior problems, parenting self-esteem, and mothers’ reported stress in younger and older hyperactive and normal children. *J Consult Clin Psychol*, 51:86–99.
- Mastekaasa A (1992) Marriage and psychological well-being: some evidence on selection into marriage. *J Marriage Fam*, 4:901–911.
- Mazur A, Michalek J (1998) Marriage, divorce, and male testosterone. *Soc Forces*, 77:315–330.
- McDonough P, Walters V, Stroschein L (2002) Chronic stress and the social patterning of women’s health in Canada. *Soc Sci Med*, 54:767–782.
- McLanahan S, Adams J (1987) Parenthood and psychological well-being. *Annu Rev Sociol* 13:237–257.
- McMahon CA, Boivin J, Gibson FL, Hammarberg K, Wynter K, Saunders D et al (2011) Age at first birth, mode of conception and psychological wellbeing in pregnancy: findings from the parental age and transition to parenthood Australia (PATPA) study. *Hum Reprod*, 26:1389–1398.
- McMunn A, Bartley M, Hardy R, Kuh D (2006) Life course social roles and women’s health in mid-life: causation or selection? *J Epidemiol Commun H*, 60:484–489.
- McQuillan J, Torres Stone RA, Greil AL (2007) Infertility and life satisfaction among women. *J Fam Issues*, 28:955–981.
- McVeigh CA, Baafi M, Williamson M (2002) Functional status after fatherhood: an Australian study. *J Obstet Gynecol Neonatal Nurs*, 31:165–171.
- Merz EM, Liefbroer AC (2012) The attitude toward voluntary childlessness in Europe: cultural and institutional explanations. *J Marriage Fam*, 74:587 – 600.
- Miller AR (2011) The effects of motherhood timing on career path. *J Popul Econ*, 24:1071–1100.
- Mirowsky J (2002) Parenthood and health: The pivotal and optimal age at first birth. *Soc Forces*, 81:315–349.
- Mirowsky J, Ross CE (2002) Depression, parenthood, and age at first birth. *Soc Sci Med*, 54:1281–1298.
- Moen P, Dempster-McClain D, Williams RM (1992) Successful aging: a life-course perspective on women’s multiple roles and health. *Am J Sociol*, 97:1612–1638.
- Montgomery SM, Lambe M, Olsson T, Ekbohm A (2004) Parental age, family size, and risk of multiple sclerosis. *Epidemiology*, 15:717–723.
- Morgan SP, Rindfuss RR (1999) Reexamining the link of early childbearing to marriage and to subsequent fertility. *Demography*, 36:59–75.
- Myers DG, Diener E (1995) Who is happy? *Psychol Sci*, 6:10–19.
- Neugarten BL (1979) Time, age and the life cycle. *Am J Psychiatry*, 136:887–894.
- Neugarten BL, Moore JW, Lowe JC (1965) Age norms, age constraints and adult socialization. *Am J Sociol*, 70:710–717.
- Neugarten BL, Neugarten DA (1986) Age in the aging society. *Daedalus*, 115:31–49.
- Neyer G, Lappégard T, Vignoli D (2013) Gender equality and fertility: which equality matters?. *Eur J Popul*, 29:245–272.
- Niedhammer I, Kerrad S, Schütte S, Chastang JF, Kelleher CC (2013) Material, psychosocial and behavioral factors associated with self-reported health in the Republic of Ireland: cross-sectional results from the SLAN survey. *BMJ Open*, 3:e002797.
- Nomaguchi KM, Milkie MA, Bianchi SM (2005) Time strains and psychological well-being do dual-earner mothers and fathers differ? *J Fam Issues*, 26:756–792.
- O’Laughlin EM, Bischoff LG (2005) Balancing parenthood and academia: work/family stress as influenced by gender and tenure status. *J Fam Issues*, 26:79–106.
- Orbuch TL, House JS, Mero RP, Webst PS (1996) Marital quality over the life course. *Soc Psychol Q*, 59:162–171.
- Özel S (1997) Evli kadınlarda ilk doğum zamanı ve bunu etkileyen faktörler: İstanbul’da yapılan bir alan araştırmasının bulguları (Yüksek lisans tezi). İstanbul, İstanbul Üniversitesi,
- Özyurt BC, Deveci A (2011) Manisa’da kırsal bir bölgedeki 15-49 yaş evli kadınlarda depresif belirti yaygınlığı ve aile içi şiddetle ilişkisi. *Türk Psikiyatri Derg*, 22:10–16.

- Park K (2002) Stigma management among the voluntarily childless. *Social Perspect*, 45:21–45.
- Peake A, Harris KL (2002) Young adults' attitudes toward multiple role planning: the influence of gender, career traditionality, and marriage plans. *J Vocat Behav*, 60:405–421.
- Peters A, Liefbroer AC (1997) Beyond marital status: partner history and well-being in old age. *J Marriage Fam*, 59:687–699.
- Pinquart M (2003) Loneliness in married, widowed, divorced, and never-married older adults. *J Soc Pers Relat*, 20:31–53.
- Plaisier I, de Bruijn JG, Smit JH, de Graaf R, ten Have M, Beekman AT, et al (2008) Work and family roles and the association with depressive and anxiety disorders: differences between men and women. *J Affect Disord*, 105:63–72.
- Remennick L (2000) Childless in the land of imperative motherhood: stigma and coping among infertile Israeli women. *Sex Roles*, 43:821–841.
- Retherford RD, Ogawa N, Matsukura R (2001) Late marriage and less marriage in Japan. *Popul Dev Rev*, 27:65–102.
- Rich S, Taket A, Graham M, Shelley J (2011) 'Unnatural', 'unwomanly', 'uncreditable' and 'undervalued': the significance of being a childless woman in Australian society. *Gender Issues*, 28:226–247.
- Rogers SJ (1996) Mothers' work hours and marital quality: variations by family structure and family size. *J Marriage Fam*, 58:606–617.
- Rogers SJ, White LK (1998) Satisfaction with parenting: the role of marital happiness, family structure, and parents gender. *J Marriage Fam*, 60:293–308.
- Rook KS, Catalano R, Dooley D (1989) The timing of major life events: effects of departing from the social clock. *Am J Community Psychol*, 17:233–258.
- Rosenfield S (1989) The effects of women's employment: personal control and sex differences in mental health. *J Health Soc Behav*, 30:77–91.
- Ross CE, Mirowsky J, Goldsteen K (1990) The impact of the family on health: the decade in review. *J Marriage Fam*, 52:1059–1078.
- Saha S, Barnett AG, Foldi C, Burne TH, Eyles DW, Buka SL et al (2009) Advanced paternal age is associated with impaired neurocognitive outcomes during infancy and childhood. *PLoS Med*, 6, 1–9.
- Saleh MF, Hilton JM (2010) A comparison of the paternal involvement of low-income fathers in four developmental stages: adolescence, young adult, adult, and midlife. *Fam J Alex Va*, 19:47–55.
- Sampson RJ, Laub JH, Wimer C (2006) Does marriage reduce crime? a counterfactual approach to within-individual causal effects. *Criminology*, 44:465–507.
- Santrock JW (2011) *Life Span Development*, 13th edition. New York, McGraw Hill.
- Schmidt L, Sobotka T, Bentzen JG, Andersen AN (2012) Demographic and medical consequences of the postponement of parenthood. *Hum Reprod Update*, 18:29–43.
- Schlesinger B, Schlesinger R (1989) Postponed parenthood: trends and issues. *J Comp Fam Stud*, 20:355–363.
- Secco ML, Moffatt ME (2003) Situational, maternal, and infant influences on parenting stress among adolescent mothers. *Issues Compr Pediatr Nurs*, 26:103–122.
- Settersten RA, Cancel-Tirado D (2010) Fatherhood as a hidden variable in men's development and life courses. *Res Hum Dev*, 7:83–102.
- Sipos A, Rasmussen F, Harrison G, Tynelius P, Lewis G, Leon DA et al (2004) Paternal age and schizophrenia: a population based cohort study. *BMJ*, 329:1070–1073.
- Slade P, O'Neill C, Simpson AJ, Lashen H (2007) The relationship between perceived stigma, disclosure patterns, support and distress in new attendees at an infertility clinic. *Hum Reprod*, 22:2309–2317.
- Sommer KS, Whitman TL, Borkowski JG, Gondoli DM, Burke J, Maxwell SE et al (2000) Prenatal maternal predictors of cognitive and emotional delays in children of adolescent mothers. *Adolescence*, 35:87–112.
- Soons JP, Liefbroer AC (2008) Together is better? effects of relationship status and resources on young adults' well-being. *J Soc Pers Relat*, 25:603–624.
- Soylu N, Ayaz M (2013) Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14:136–144.
- Spence NJ (2008) The long-term consequences of childbearing physical and psychological well-being of mothers in later life. *Res Aging*, 30:722–751.
- Strine TW, Mokdad AH, Dube SR, Balluz LS, Gonzalez O, Berry JT et al (2008a) The association of depression and anxiety with obesity and unhealthy behaviors among community-dwelling US adults. *Gen Hosp Psychiatry*, 30:127–137.
- Strine TW, Mokdad AH, Balluz LS, Gonzalez O, Crider R, Berry JT et al (2008b) Depression and anxiety in the United States: findings from the 2006 behavioral risk factor surveillance system. *Psychiatr Serv*, 59:1383–1390.
- Stutzer A, Frey BS (2006) Does marriage make people happy, or do happy people get married? *J Socio Econ*, 35:326–347.
- Tarin JJ, Brines J, Cano A (1998) Long-term effects of delayed parenthood. *Hum Reprod*, 13:2371–2376.

- Taylor JL (2009) Midlife impacts of adolescent parenthood. *J Fam Issues*, 30:484–510.
- Tezcan S, Coşkun, Y (2004). Türkiye'de 20. Yüzyılın son çeyreğinde kadınlarda ilk evlenme yaşı değişimi ve günümüz evlilik özellikleri. *Nüfusbilim Dergisi*, 26:15-34.
- TUIK (2006). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu
- TUIK (2013). Doğum İstatistikleri. Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TUIK (2014). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.
- Umberson D, Pudrovskaya T, Reczek C (2010) Parenthood, childlessness, and well-being: a life course perspective. *J Marriage Fam*, 72:612–629.
- Umberson D, Wortman CB, Kessler RC (1992) Widowhood and depression: explaining long-term gender differences in vulnerability. *J Health Soc Behav*, 33:10-24.
- UNECE (2015) Regional divide in women's mean age at first marriage. Available from http://www.unecf.org/news/women_first_marriage.html. Accessed date: 11.11.2015
- Van Balen F (2005) Late parenthood among subfertile and fertile couples: Motivations and education goals. *Patient Educ Couns*, 59:276–282.
- Vanassche S, Swicegood G, Matthijs K (2013) Marriage and children as a key to happiness? cross-national differences in the effects of marital status and children on well-being. *J Happiness Stud*, 14:501–524.
- Verhaak CM, Smeenk JM, van Minnen A, Kremer JA, Kraaijmaat FW (2005) A longitudinal, prospective study on emotional adjustment before, during and after consecutive fertility treatment cycles. *Hum Reprod*, 20:2253–2260.
- Waite LJ (1995) Does marriage matter? *Demography*, 32:483–507.
- Waite LJ, Lehrer ER (2003) The benefits from marriage and religion in the United States: a comparative analysis. *Popul Dev Rev*, 29:255–275.
- Williams K (2003) Has the future of marriage arrived? a contemporary examination of gender, marriage, and psychological well-being. *Health Soc Behav*, 44:470–487.
- Wilson CM, Oswald AJ (2005) How does marriage affect physical and psychological health? a survey of the longitudinal evidence. *Warwick Economic Research Papers*, 728:1-31
- Wilson KR, Prior MR (2011) Father involvement and child well-being. *J Paediatr Child Health*, 47:405–407.
- Wyrobek AJ, Eskenazi B, Young S, Arnheim N, Tiemann-Boege I, Jabs EW et al (2006) Advancing age has differential effects on DNA damage, chromatin integrity, gene mutations, and aneuploidies in sperm. *Proc Natl Acad Sci U S A*, 103:9601–9606.
- Zaslouff E, Schytt E, Waldenström U (2007) First time mothers' pregnancy and birth experiences varying by age. *Acta Obstet Gynecol Scand*, 86:1328-1336.
- Zhang Z, Hayward MD (2001) Childlessness and the psychological well-being of older persons. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 56:311–320.
- Zuanna GD, Atoh M, Castiglioni M, Kojima K (1998) Late marriage among young people: the case of Italy and Japan. *Genus*, 54:187-232.

Nilay Pekel Uludağlı, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Yazışma Adresi/Correspondence: Nilay Pekel Uludağlı, Başkent Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Ankara, Turkey. E-mail: npekel@baskent.edu.tr

Bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. · No conflict of interest is declared related to this article.

Geliş tarihi/Submission date: 9 Ağustos/August 9, 2016 · **Kabul Tarihi/Accepted:** 27 Ağustos/August 27, 2016
